

ALTERNATIIVSEID ETÜMOLOOGIAID X *KOSUR, KOSLEP, LUUP(A), LÕUST JA POOK*

LEMBIT VABA

Annotatsioon. Artiklis esitatakse uus või täpsustatud etümoloogiline tõlgendus sõnadele *kosur* 'keretäis peksa', *koslep* 'keretäis, nahatäis', *luup(a)* 'hõlmader', *lõust* '(inetu) nägu, ilme' ja *pook* 'seeliku, särgi vm rõivaeseme äärispael'.

Võtmesõnad: etümoloogia, sõnalaenud, eesti keel, läänemeresoome keeled, slaavi keeled, germaani keeled

kosur : *kosuri* mrd 'keretäis peksa'

Kõnealust murdesõna ja selle häälikuvariante tuntakse peamiselt Ida- ja Lõuna-Eestis, kuid hajateateid on mujaltki: Saa Pee Iis T *kooser*, V spor *koosõr* ~ *koosõr'*, Häa JMd Pee Trm *koser*, Pil *kosor*, Aud SJn *kosur* : *kosuri*, Kos *kooser* : *koosre* jt: 'ahti üks ea kosur kätte (Aud); ma anni talle kuradile üte ää kooseri, nii et ta unnass käen (Kam) (EMS).

kosur : *kosuri* jt on laen pihkvamurdelisest vene sõnast *кожур* 'lambanahkne reisikasukas (tulup)' (ËSSJa 12: 41 sub *kožura / *kožurb), vrd mrd *кожурá* 'sea-, härjanahk; kalasoomus; puu-, munakoor' (SRNG 14: 53). Laensõna on juurdunud metafoorses tähenduses 'keretäis', vrd *kasukas* 'nahatäis, keretäis' (EKSS¹); vt ka *koslep*.

Kõnealust sõna on tähenduslikust lahknevusest hoolimata ekslikult üha seotud homonüümse vene laenuga *koser*, *kooser* (murdeteated Kirde- ja Kagu-Eestist) < vn *козырь* 'trump' (vt EEW 3: 963; Must 2000: 121–122; Blokland 2009: 134). Täiesti ilmselt on sellisele etümoloogilisele tõlgendusele kallutanud asjaolu, et Wiedemanni sõnaraamatus on kõnealused

¹ *kasukat* kasutati kujundlikus tähenduses hiljemalt juba XIX sajandil, vrd *ma tahan ühe hea kasuka sulle anda* fig. 'ich will dir eine gute Tracht geben', *ma ahdsin temale ühe õhukese kasuka* 'ich gab ihm eine kleine Tracht Schläge' (Wiedemann 1973 [1893]).

homonüümid esitatud sõnaartiklis *koser* ja tähendust 'keretäis peksa' on peetud ülekantud tähenduseks: *koser* : *koseri* 'trump / Trumpf; fig. (d) keretäis peksa / eine Tracht Prügel' (Wiedemann 1973 [1893]). Mari Must (*ibid.*: 121–122) on vene päritolu toeks juhtinud tähelepanu vene verbidele *kozyрять*, *kozyрнуть* 'ähvardama; hurjutama, sõimama', mrd *kozyрять* 'käega või millegi raskega vastu pead lööma', *kozyрнуть* 'osavalt lööma'. Seesugusele kõrvutamisele räägib vastu paljukordset kinnitust leidnud tähelepanek, et konkreetseid esemeid vms tähistavate laenude puhul kannab laen identset või laenualusele maksimaalselt lähedast tähendust.

koslep : *koslepi* 'keretäis, nahatäis'

EKSSi järgi on sõna kõnekeelne. Eesti vanem leksikograafia *koslepit* ei tunne. Murdekeeles on sõna kohta teateid mitmelt poolt üle Eesti: Jõh Rõu *koslep* : *koslepi* ~ *koslebi*, IisR *koslep* : *koslepa*, Põi Han *koslap* (VMS; EMS). Õigupoolest on *koslep* Lääne-Eestis ja mujalgi märksa laiemalt tuntud, kui meie murdekogud osutavad. Nt kirjutab Saarte Hääl (25. IX 2012): *Koslepi näol on tegemist kaks korda aastas toimuva sõbraliku jõukatsumisega, millega saarlased mandrimeestele spinninguga haugi püüdmises koha kätte tahavad näidata. Sellest soovist on ka tuletatud ettevõtmise omapärane nimi.*

EESI järgi on tegu tundmatut päritolu tüvega. EKI ühendsõnastik ei ole *koslepi* päritolu suhtes seisukohta avaldanud. Oletan, et *koslep* on laen vene murdesõnast *кожелу́н* 'nülgur, inimene, kes võtab tapetud loomalt naha maha; kõrilõikaja, röövel' (SRNG 14: 51); laenualus koosneb osistest *ко́жа* 'nahk' + *лунить* 'koort maha võtma; peksma, kolkima'. Rõugest registreeritud *kosmak* : *kosmagu* 'koslep' (EMS) on samuti vene laen: < vn mrd *кожемяк* 'nahaparkal' (SRNG 14: 51) (< *ко́жа* 'nahk' + *мя́кать* '(pehmeks) muljuma, pigistama, sõtkuma'). Varem on vene laenuks osutatud *koosa* 'nahatäis, keretäis' < vn *ко́жа* 'nahk' (Must 2000: 121).

Nahka tähistavate sõnade metafoorne kasutus peksu tähenduses on arusaadav, sest füüsilise karistuse võtab peaausjalikult vastu ikka ohvri keha (kere, ihu) välispind ehk nahk (vrd *nahatäis*, *nahutama* 'naha peale andma, peksma' < *nahk*) või seda peitev kehakate (vrd *kasukas* 'nahatäis', vt ***kosur***). Metafoorsel seosel rajaneb ka tapetud looma nülgimist ja nahkade töötlemist ning kirjeldatud tegevustega seotud inimesi tähistavate sõnade ja väljendite kasutamine füüsilise karistamise tähenduses, nt *nahaparkija*,

-peksja, -rookija, nahka maha võtma, nahka läbi soolama, nahka siiluma, parkima (toornahka) parkainega töötlemas; peksma', kellelegi nahka (läbi) parkima 'kedagi läbi peksma, kellelegi tublit keretäit andma' (EKMS 3: Peksma; EKSS). Samalaadse metafoorse tähendusnihke on laenamisel läbinud venelaenulised *koosa, kosur, koslep* ja *kosmak*.

Venelaenuliste parkalinimetuste tundmaõppimist ja jõudsat levikut on soodustanud venelastest rändparkalid, kes tegutsesid Eesti külades kuni Esimese ilmasõjani. Võimalusel antud nahad parkimiseks ikka venelaste kätte, sest nad olnud omal alal väga osavad (Moora 1964: 241, 243).

luup(a) : *luuba* 'hõlmader'

Sõna on tuntud ranniku- ja keskmurdes Harju- ja Järvamaal ning Virumaa keskosas: Kuu Hlj VNg JõeK KuuK Amb Pee Kad Rak *luupa* : *luupa*, Ris Kos Jür HJn *luup* : *luuba*, Kad *lupa* : *lupa*: *luubad olid ikka kui ned raud sahad`välla tulid* (Jür), *luupa, mis ühele`puole`püerab* (KuuK), *isa tegi arksaha osasi ja pani luubasaha kokku* (Kos), *lupa adra oli nesukene: õlm oli ja siis oli sahk ja siis raam oli sial pial* (Kad) (EMS).

Hõlmader (ka *pöördсахk, lehtader, lehtсахk, tiibader, suursаhk, saksamaa ader*) on laia rauast hõlmaga künniriist, mis pöörab mullakamara täiesti ümber. Selle adratüübi kasutuselevõtt tähendas olulist pööret maaharimises. Baltikumis ja mujal Ida-Euroopa metsaalal sai hõlmader tuntuks VIII saj lõpul. Esimesed, Inglise päritolu hõlmadrad jõudsid Eestisse XIX saj algul ning neid kasutati mõisapõldudel. Talupojad olid algul hõlmatrade vastu, sest nendega kaasnesid suurenenud töönormid ning väikesed maatõugu hobused ei jõudnud raskeid atru vedada. Talurahvas võttis hõlmadra päriselt omaks alles 1870ndatel, kui külasepad hakkasid tegema atru, millel oli puust tiisel ja rauast hõlm (ERL: 38 sub *hõlmader*; Pärdi 2008: 84–85).

Wiedemanni sõnaraamatust *luup(a)*-sõna ootuspäraselt veel ei leia. *luubal* on etümoloogilised vasted vadjas ja Ingerimaa soome murdekeeles: *vdj loopi, loopii, loopia, loopin, looppi(n), loopim, loppi* 'adralusikas, s.o hõlmadra osa, mis pöörab lahtilõigatud künniviilu kõrvale': *adraa lopid õlivad ravvassa* 'adralusikad olid rauast', *meni loopi kattši, piäv mennä pajjaa, tehä vassõnõ loopi* 'adralusikas läks katki, tuleb minna sepapajja, (lasta) teha uus (adra)lusikas' (VKS), sm mrd (Kallivere) *luopin* 'harkadra labidatoline lisaosa' (SMS). Eesti sõna etümoloogiat ei ole seni käsitletud.

Soome etümoloogiasõnaraamatutes on vdj (*adraa*) *loopii* seotud eesti murdesõnadega *loop* : *loobi*, *loopik* 'hauskar' ja verbiga ee *loopida*, vdjKu *looppia* (SKES 1: 313 sub *luotin*; SSA 2: 110–111 sub *luotin*); eesti vasteid pole käsitlusse kaasatud. Semantilises plaanis on see kõrvutus ebausutav.

Püüdes selgendada kõnealuse hõlmadranimetuse etümoloogiat, juhin tähelepanu slaavi rahvapärasele adraterminoloogiale: Vjatkaamaalt on aastal 1898 registreeritud vene murdeline adranimetus *клóник* 'ader, mis pöörab mullakamara vaid ühele poole' (SRNG 13: 301). *клóник*-adra kirjelduses öeldakse, et see erineb Kostroma tüüpi *косуля*-adrast üksnes selle poolest, et on väiksem, mistõttu sellega on võrreldamatult kergem künda, kuid künniviil on õhem ja kitsam (Zelenin 1907: 72). Selle vene sõna etümoloogiline vaste on sloveeni *klop* 'adra alumine osa'; Vene etümoloog Ljubov Kurkina on need sidunud verbiga *кленать* 'sepistama (külma rauda), neetima, (vasaraga) pinnima' (Kurkina 1981: 135). Oletan, et eesti-vadja sõna on tõukunud siin esiletoodud vene sõnatüvest. Vene l. rõhulise silbi vokaal on substitueeritud nii eestis (Must 2000: 514) kui ka vadjas kas pika või lühikese häälikuga; vadja häälikuvariantidesse *loopi* jt on pikk *o* võinud sugeneda ka sm *luotin*, is *lootin* 'adrahõlm' survel, ent eesti näidete vokalismi eripära on raske põhjendada.

lõust : *lõusta* 'veider, moondund või moonutatud nägu, näomoonutis, grimass; ebameeldiva näoga inimene, ka looma näo kohta'

Nii on selgitanud *lõusta* tähendust EKSS; EKI ühendsõnastiku esitus on varjundirikkam: '(halbustades või sõimates) ebameeldiv, veider, koletislik nägu või olend; veider või kole grimass'. Siin kirjeldatud tähenduses *lõust* on küllap enamikule tänapäeva eesti keele kõnelejatele tuttav, kuid polnud ilmselt veel XX saj alguskümnenditel, kui Johannes Aavik tutvustas seda uute sõnade sõnastikus (Aavik 1919: 29): *lõust*, -a 'näomoonutus, grimass', 1921 ilmunud täiendatud väljaandes on sõnale *lõust* 'näomoonutus, grimass, veider, koletuslik nägu' lisatud märgend *tarvitusele tulemas* (Aavik 1921: 66). Sõna esineb siiski juba Eduard Vilde 1913. aastal ilmunud jutustus „Asta ohver“: .. *noor Rolsted .. ruttas, näpp püsti ja nägu naljakal lõustal* .. (Wilde 1913: 7). Wiedemanni järgi on tegu lõunaeesti sõnaga: *lõust* : *lõusta* (d) 'grimass, näomoonutis / Fratze, Grimasse', kuid hilisema murdekogumise tulemused sellist levikupilti ei kinnita. EMSi andmeil on *lõust* : *lõusta* '(inetu) nägu, ilme' registreeritud üksnes Lüganusest, Iisakult,

Pühalepast ja Nõost, lisakust veel tuletis *lõustik* 'koleda näoga inimene'. Lõunaeesti esinemus lahkneb *lõustast* tüvevokaali ja tähenduse poolest: *lõust* : *lõusti* 'laterdis; lõugaja, kisakõri' (EMS), mis sunnib arvama, et Wiedemanni sõnaraamatus on Hiiumaad tähistav levikumärgend D eksslikult asendunud Tartu ja Võru murde märgendiga (d).

Etümoloogilistes käsitlustes on *lõusta* üsna üldiselt peetud deskriptiivsõnaks (Raun 1982: 83; EES), EKI ühendsõnastikus ei ole *lõusta* päritolu suhtes seisukohta avaldatud, Julius Mägiste on aga *lõust* : *lõusta* kõrvutanud lõunaeesti verbiga *lõustima* 'palju ja valjusti rääkima / viel und laut reden' ja selle tuletisega *lõustja* 'tuulehoog, mida rehe tuulamisel ligi manatakse / plötzlicher Wind (beim Kornwindigen gerufen)' (EEW 5: 1426). *lõusta* arvukate sünonüümide (*larhv, kärss, vahtimine, sihverplaat, pläsu, molu*) semantilises väljas puudub ohtrat rääkimist või valju karjumist märkiv tähendus. Oletan, et põhjaeestilise murdetaustaga *lõust* : *lõusta* on etümoloogiliselt seotud hoopis sõnaperega, kuhu kuulub *lõug* : *lõua* 'lõualuud, lõualuude ümbrus; suu', Jür *lõud*, JõeK *lõused* pl '(paistes) kaelanäärmed', Hlj JõeK *lõus*, Jõe *lous*, *leus* (< *leuyõissa) pl in 'kaelanäärmete paistetuses': *siiga on lous .., kaela peal on muhud* (Jõe) (EMS); *lõust* on kas *lõu(se)d* mitmuse seestüleva või pigem ilmselt suurema sagedusega seesütleva leksikaliseerunud keelend, mis seejärel on kohanenud *st*-lõpuliste noomenitega, vrd nt murdekeelseid juhte *joos* : *joosu* 'jooksmine' ~ *joost* : *joosti* 'püsimatu inimene', *kraas* : *kraasi* ~ *kraast* : *kraasti* 'villakraasimise vahend', *karjus* : *karjuse* ~ *karjust* : *karjusti* 'karjus', *kius* : *kiusu* ~ *kiusa* ~ *kiust* : *kiustu* ~ *kiusta* 'kiusamine', *leis* : *leise* ~ *leist* : *leisti* ~ *leistu* 'leiutasu' (EMS).

Eesti murdekeeles leidub juhte, mis viitavad *st* ~ *sk* fakultatiivsele vaheldusele sõna lõpus: *leist* ~ *leisk* 'leiutasu', *roist* ~ *roisk* 'rämp, praht', *suust* ~ *suusk* 'suusk' (EMS; VMS), mis lubab *lõusta* häälikuvariandiks pidada *lõusk*-sõna; esmakordselt tuleb *lõusk* trükisõnas esile ilmselt 1916. aastal ilmunud Eduard Vilde romaanis „Mäeküla piimamees“: *Korraga turtsatas Tuksi poiss. Ta vajutas pea, mis kahte külge kangeid käändeid teinud, lõuska kistud näoga maha ..* (Vilde 1916: 211). Sõna murdeesinemuse kohta usaldusväärsed teated puuduvad. Ent 1960ndatel esitles Manivalde Lubi *lõusk* : *lõusa* 'looma- või kalasuu' kui enda loodud sõna (Lubi 1968: 241). Lubi loodud tehissõnaks peavad seda ka uudis- ja unarsõnade sõnastiku autorid (UUS 1985: 59). Rein Kull juhib tähelepanu sellele, et Lubi loodud *lõusk* on *lõust*-sõnaga ilmses assotsiatiivseoses (Kull 2000: 248).

Siinkirjeldatud etümoloogilisele seosele leidub analoog inglise keeles: ingl *mumps* pl 'süljenäärmete põletik' < *mump* 'näomoonutis, -ilme, grimass' (Chambers 2003: 686); saksa keele vahendusel on sõna jõudnud ka eesti keelde (EEW 5: 1569). Selle haiguse välisteks tunnusteks on sageli kaela, põskede ja lõua tursumine, haige on n-ö hamstri näoga.

pook : *pooga* 'seeliku, särgi vm rõivaeseme äärispaal; vöö'

pook : *pooga* ~ *poogi* (ka *veeris*, *äärepaal*) on eelkõige tuntud Lääne-Eesti saartel (Jäm Jaa Muh Rei), Vig, Pärnumaal (Pär PJg Hää Saa) ja Mulgis (Trv Hls Krk): *all ääres olid kuue poogad, .. mis oli must kuub, sellel oli suur lai 'koldne pook all* (Jäm); *miul olli musta kõrdi ja punane püük all, ahtike, sõrme laiune* (Krk); *'pooke ['vöid'] 'koeti kõladega, tufid ollid otsas; 'tõmma kasuk poogaga 'kiñni kõvasti* (Saa) (EMS). *pook*-sõnast on tuletatud Hää *poogaís* 'vöö või vööks kasutatav paal', Muh *poogeline* 'poogaga, äärispaelaga' (EMS); *poogaline* 'pookadega kaunistatud; triibuline, poordiline' (Peebo 1980: 136); samuti esineb *pook* liitsõnades, nagu Rei *pookpaal*, Rei Phl *poogapaal* 'meestevöö', *vitspook* 'ilupaal naiste särgi või seeliku alläarel'.

Regilaulud näitavad *pook*-sõna märksa laiemat tuntust: *Mul oli üksi halli aia* ['seeliku äärispaal'], / *halli aia, pooli pooka*, / *seegi kahelõngaline!* (VJg) (ERLA I-2: 359); *Kelle pooka lõõnud lokka* [lokku, lokulauda] / *Vaskiharja lõõnud välku* / *See on peretütri pooka* / *Talutütri tarvissa* / *Vaskiharjal valmistatud* / *On see pook ta oma tehtud* / *Videvikul valmistatud* / *Põle see pook ta oma tehtud* / *Pook on külanaiste tehtud* / *Vabatnaiste valmistatud* (Pal < Lai) (ERA).

Seeliku ja naistesärgi äärispaela tähenduses on sõna järjekindlalt noteeritud eesti vanemas leksikograafias: Egge unten am Weiber-Rock / *Poock* (Göseken 1660: 165), Gebrähme (unten am Weiber Rock) *poock* (*ibid.*: 202), gewirckete Saum am Baur Rock / *poock*, Saum am Weiber Hembd / *witz poock* (*ibid.*: 347), Egge unten am Weiber Hembd *Witzpoock* (*ibid.*: 503); *Pook* Die bunte Borte an den weiber röcken *Reval*. (Vestring 1710–1730: 187); *pook* die bunte Borte an den Weiber-Röcken von Wolle (Helle 1732: 161); *pook* die bunte wollene Borte an Unterröcken r. (Hupel 1780: 246); *pook* : *poogi* ~ *pooga* 'Borte, aufgenähte Schnur', *vits-poogad* 'eine Art Borten unten am Weiberrock' (Wiedemann 1973 [1893]).

poogal on vaste vadjas, millele on tähelepanu juhtinud juba Ahlqvist (1856: 145): vdj *pookka* ~ *puukka* 'seeliku äärispael, kantpael; vöö', *lõjka-puukka* 'villane vöö', *tširja-puukka* 'kirjatud vöö, tikitud vöö', *vahtše-pookka*, *vahtsipookka* 'vaskpook, vasest äärispael (sarafanil); vaskvöö, vasest vöö; vaskvöö (neidu tähistav metafoor rahvalauludes)' (VKS); vadja häälikuvariandi *puukka* *ū* pro *ō* on tõenäoliselt *puuta* 'nahkvöö' mõju.

Rahvarõivauuriija Aino Voolmaa (1920–2000) on kirjutanud poogast järgmist: *Üheks vanaks nähtuseks, mis on püsinud meie sajandini, on seelikute allääre kaunistamine, ühtlasi serva kulumise eest kaitsmine värvilistest, eeskätt punastest villastest lõngadest valmistatud äärispaeltega. .. pook on tähendanud kootud .. paela. [---] Arvestades asjaolu, et seelikute äärispaelte valmistamisel püüsid veel möödunud sajandil väga vanad tehnikad, pole võimatu, et need paelad on olnud kasutusel juba hoopis kauges minevikus. .. poogad olid kootud kõladega, milline valmistamisviis teatavasti on meie alal olnud tuntud juba neoliitikumis* (Voolma 1971: 136–137).

pooga päritolu on seni selgitamata (vt EEW 7: 2133). Oletan, et kõnealune ee-vdj **pōkka* on laen sõnaperest, kuhu kuuluvad visl *bók* 'raamat; tikandiga kaunistatud voodilina', *bóka* 'tikkima', *gullbóka* 'kuldilõngadega tikkima', vsaksi *bōkon* 'tikkima' < germ **bōkō* (Kluge 1989: 110–111 sub *Buch* 'raamat'); oletatav tähendusareng on kulgenud nii: 'raamat' → 'piltide või joonistega kaunistatud raamat' → 'piltide või mustritega kaunistatud rätik' → 'tikandiga kaunistatud voodilina' (vt Nedoma 2014: 69²). Varasemas etümoloogilises kirjanduses on vanaislandi (vanapõhja) sõna *bók* 'raamat; tikandiga kaunistatud voodilina' peetud etümoloogiliselt identseks sõnaga *bók* 'pöök, pöögipuu' ja sõna tähendanuks algselt õieti 'pöögipuust tahvlit, millesse lõigati ruunikirja märgid', ent kuna selline seos on semantiliselt väheveenev, on kaalutud visl *bók* 'raamat; tikandiga kaunistatud voodilina' sidumist germaani algkujuga **baukna-* (> visl *bákn* 'märk', vsaksi *bōkan* 'märk, tähis', vüsk *bouhhan* 'märk'), kusjuures tähendusareng kulgenuks sellisel juhul nii: 'märk, tundemärk' → 'kirjamaärk' (Vries 1977: 23 sub *bákn*, 47–48 sub *bók*¹⁻²; Pokorny 1: 104–105 **bhā-*, **bhō-*, **bhə-* 'särama, helkima, hiilgama, paistma').

Lühendid

Amb – Ambla; Aud – Audru; D – Hiiumaa [lühend Wiedemanni sõnaraamatus]; (d) – Tartu ja Võru murre, ka lõunaeesti kirjakeel [lühend Wiedemanni sõnaraamatus]; ee – eesti keel; fig. – piltlik, kujundlik [lühend Wiedemanni sõnaraamatus]; germ – germaani algkeel; Han – Hanila; Hlj – Haljala; Hls – Halliste; HJn – Harju-Jaani; Hää – Häädemeeste; Iis – Iisaku (idamurre); IisR – Iisaku (rannikumurre); in – inessiiv; ingl – inglise keel; is – isuri keel; Jaa – Jaani; JMd – Järva-Madise; Jõe – Jõelähtme (rannikumurre); JõeK – Jõelähtme (keskmurre); Jõh – Jõhvi; Jäm – Jämaja; Jür – Jüri; Kad – Kadrina; Kam – Kambja; Kos – Kose; Krk – Karksi; Kuu – Kuusalu; KuuK – Kuusalu (keskmurre); Lai – Laiuse; mrd – murdesõna; Muh – Muhu; Pal – Palamuse; Pee – Peetri; Phl – Pühalepa; Pil – Pilistvere; PJg – Pärnu-Jaagupi; pl – pluural; Pär – Pärnu; Põi – Põide; r. – põhjaeesti murre [lühend Hupeli sõnaraamatus]; Rak – Rakvere; Rei – Reigi; Ris – Risti; Rõu – Rõuge; Saa – Saarde; SJn – Suure-Jaani; sm – soome keel; spor – sporaadiliselt; T – Tartu murre; Trm – Torma; Trv – Tarvastu; V – Võru murre; vdj – vadja keel; vdjKu – vadja keele kukkusi murre; Vig – Vigala; visl – vanaislandi keel; VJg – Viru-Jaagupi; vn – vene keel; VNg – Viru-Nigula; vsaksi – vanasaksi keel; väksk – vanaülemsaksa keel

Kirjandus

Aavik, Johannes 1919. Uute sõnade sõnastik. Tartu: Istandik.

Aavik, Johannes 1921. Uute ja vähem tuntud sõnade sõnastik. Teine parandet ja suuresti täiendat trykk. Tallinn: A. Keisermanni kirjastus.

Ahlqvist Aug[ust] 1856. Wotisk grammatik jemte språkprof och ordförteckning. Helsingforsiae: Ex officina typographica H. C. Friis.

Blokland, Rogier 2009. The Russian Loanwords in Literary Estonian. (= Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Bd. 78.) Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Chambers 2003 = Chambers Dictionary of Etymology 2003. Ed. by Robert K. Barnhart.

EES = Eesti etimoloogiasõnaraamat 2012. Koost. ja toim. Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. Peatoim. Iris Metsmägi. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/ety/>.

EEW 1–12 = Julius Mägiste 2000. Estnisches etymologisches Wörterbuch 1–12. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.

EKI ühendsõnastik 2023. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2023. <https://sonaveeb.ee/>.

EKMS 1–4 = Andrus Saareste 1958–1963. Eesti keele mõisteline sõnaraamat 1–4. Dictionnaire analogique de la langue estonienne. Avec un index pourvu de traductions en français. Stockholm: Vaba Eesti.

EKSS 2009 = Eesti keele seletav sõnaraamat 1–6, 2009. „Eesti kirjakeele seletus-sõnaraamatu“ 2., täiendatud ja parandatud tr. Toim. Margit Langemets,

- Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/ekss/>.
- EMS** = Eesti murrete sõnaraamat I–VII, 1994–2021. Eesti Teaduste Akadeemia, Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/ems/>.
- ERA** = Eesti regilaulude andmebaas. <https://www.folklore.ee/regilaul/andmebaas>.
- ERL** = Eesti rahvakultuuri leksikon 1995. Koost. ja toim. Ants Viires. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- ERLA I-2** = Eesti rahvalaulud. Antoloogia. I-2, 1969. Tallinn: Eesti Raamat.
- ЁССJa 1–** = Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. 1–. Отв. ред. О. Н. Трубачев. Москва: Наука 1974–. <http://etymolog.ruslang.ru>.
- Göseken, Heinrich 1660.** Manuductio ad Linguam Oesthonicam. Anführung zur Öhstnischen Sprache, Bestehend nicht alleine in etlichen præceptis und observationibus, Sondern auch In Verdolmetschung vieler Teutschen Wörter. Reval: Adolph Simon.
- Helle, Anton Thor 1732.** Kurtzgefaßte Anweisung Zur Ehstnischen Sprache, in welcher mitgetheilet werden, I. Eine Grammatica, II. Ein Vocabularium, III. Proverbia, IV. Ænigmata, V. Colloquia. Halle: Gedruckt bey Stephan Orban.
- Hupel, August Wilhelm 1780.** Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte den revalschen und den dörptschen; nebst einem vollständigen Wörterbuch. Riga, Leipzig: Johann Friedrich Hartknoch.
- Kluge, Friedrich 1989.** Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 22. Auflage unter Mithilfe von Max Bürgisser und Bernd Gregor völlig neu bearbeitet von Elmar Seebold. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Kull, Rein 2000.** Kirjakeel, oskuskeel, üldkeel. [Tallinn:] Eesti Keele Sihtasutus.
- Kurkina 1981** = Л[юбовь] В[икторовна] Куркина 1981. Заметки по русской этимологии. – Этимологические исследования. Вып. 2. Свердловск: Уральский государственный университет, 133–137.
- Lubi, Manivalde 1968.** Valimik sõnu mu kodumurrendist. – Emakeele Seltsi aastaraamat 13 (1967). Tallinn: Eesti Raamat, 239–245.
- Moor, A[liise] 1964.** Peipsimaa etnilisest ajaloost. Ajaloolis-etnograafiline uurimus Eesti-Vene suhetest. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Must, Mari 2000.** Vene laensõnad eesti murretes. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Nedoma, Robert 2014.** Miscellanea Eddica: bláhvítr, Ysia und oğur-/ógurstund. – Erzählen im mittelalterlichen Skandinavien II. Wiener Studien zur Skandinavistik. Bd. 22. Wien: Praesens Verlag, 68–86. https://www.academia.edu/36246240/Miscellanea_Eddica_bláhvítr_Ysia_und_oğur_ógurstund.
- Peebo, Jaak 1980.** Kalevipoja sõnastik. – Sõnasõel 4, 15–173.
- Pokorny 1–2** = Julius Pokorny 1949–1959. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch 1–2. Bern: A. Francke AG Verlag.

- Pärdi, Heiki 2008.** Talumajandus. – Eesti rahvakultuur. 2., täiendatud tr. Koost. ja toim. Ants Viires ja Elle Vunder. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 75–106.
- Raun, Alo 1982.** Eesti keele etümoloogiline teatmik. Rooma, Toronto: Maarjamaa.
- SKES 1–7** = Yrjö H. Toivonen, Erkki Itkonen, Aulis J. Joki, Reino Peltola 1974–1981. Suomen kielen etymologinen sanakirja 1–7. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII. Tutkimuslaitos „Suomen suvun“ julkaisuja III.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SMS** = Suomen murteiden sanakirja. <http://kaino.kotus.fi/sms>.
- SRNG 1–49** = Словарь русских народных говоров 1–52. <https://iling.spb.ru/vocabula/srng/srng.html>.
- SSA 1–3** = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3, 1992–2000. Päätoim. Erkki Itkonen, Ulla-Maija Kulonen. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Zelenin 1907** = Дм[итрий] Зеленин 1907. Русская соха и ее история и виды. Очерк из истории русской земледельческой культуры. Вятка: Губернская Типография.
- UUS 1985** = Tiiu Erelt, Rein Kull, Henno Meriste 1985. Uudis- ja narsõnu. Tallinn: Valgus.
- Vestring, Salomo Heinrich 1998 [1710–1730]**. Lexicon Estonico Germanicum. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- VKS** = Vadja keele sõnaraamat. Vad'd'aa tšeelee sõna-tširja. Словарь водского языка 2013. 2., täiendatud ja parandatud tr. 1. tr toim. Elna Adler, Silja Grünberg, Merle Leppik. Peatoim. Valmen Hallap. 2. tr toim. Silja Grünberg. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <https://www.eki.ee/dict/vadja/>.
- VMS** = Väike murdesõnastik I–II, 1982–1989. Toim. Valdek Pall. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus. <http://www.eki.ee/dict/vms/>.
- Voolma, Aino 1971.** Eesti rahvarõivaseelikud. – Etnograafiamuuseumi aastaraamat 25, 106–149.
- Vries, Jan de 1977.** Altnordisches Etymologisches Wörterbuch. Zweite verbesserte Auflage. Leiden: E. J. Brill.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973 [1893]**. Estnisch-deutsches Wörterbuch. Vierter unveränderter Druck nach der von Jakob Hurt redigierten Auflage. Tallinn: Valgus.
- Vilde, Eduard 1913.** Asta ohwer. Leib. Punane wiir. Wiaburi. Tallinn: J. Lilienbachi Kirjastus.
- Vilde, Eduard 1916.** Mäeküla piimamees. Tallinn: Mõtte Kirjastus.

Alternative etymologies X *kosur, koslep, luup, lõust, pook*

LEMBIT VABA

The article presents a new or refined etymological interpretation of the words *kosur* 'body bag > a bodyful of beating', *koslep* 'body bag, skin bag', *luup(a)* 'mould-board plough', *lõust* '(ugly) face, look' and *pook* 'the hem of a skirt, shirt or other garment'.

kosur : *kosur* 'a bodyful of beating' and its phonetic variants are mainly known in East and South Estonia, but there are scattered reports from elsewhere. The word is a borrowing from the Russian *кожур* 'sheepskin travelling cat'. Despite the semantic discrepancy, it has been erroneously associated with the homonymic Russian loan *koser*, *kooser* < *вн козырь* 'trump'. This juxtaposition is contradicted by the repeatedly confirmed observation that in the case of loans denoting specific objects, etc., the loan carries an identical meaning or a meaning as close as possible to the subject of the loan.

koslep : *koslepi* 'beating' is a lexeme of colloquial Estonian which is not known in older Estonian lexicography. In dialects, the word is known all over Estonia. It is presumably a loanword from the Russian dialect *кожелуш* 'skiver, a person who takes the skin off a slaughtered animal; stalker, robber' (< *кожа* 'skin' + *лунить* 'to take the skin off; to beat'). The word *kosmak* : *kosmagu* 'beating', recorded from Rõuge in Southern Estonia, is also a Russian loanword: < Russian dial. *кожемьяк* 'tanner' (< *кожа* 'skin' + *мякать* '(to) bruise, squeeze, knead'). Having been borrowed into the Estonian language, these loans have undergone a metaphorical shift in meaning.

luup(a): *luuba* 'mouldboard plough' is known in the coastal and central parts of Harju, Järva and central Virumaa. The introduction of this type of plough marked an important turning point in farming, but it was not until the 1870s that Estonian peasants adopted it, when the villagers began to make a spinning wheel with a wooden spike > beam and an iron gib > mouldboard. The equivalents of the word are Votic *loopi*, *loppi*, etc. 'coulter, i.e. the part of the mould-board plough that turns away from the cut-up ploughshare' and Finnish dial. (Kallivere in Estonian Inger) *luopin* 'the shovel-like appendage of the forked plough'. The Estonian-Votic-Finnish word in question is presumably a loan from the Russian dialectal substantive *клопик* 'plough that turns the ridge of soil to one side only',

which is etymologically related to the verb *кленать* 'to forge (cold iron), rivet, (hammer) surface'.

lõust : *lõusta* 'an odd, deformed or distorted face, facial disfigurement, grimace; an unpleasant-looking person, the face of an animal' was little known in the early decades of the 20th century. In Wiedemann's dictionary, the word is erroneously recorded as a word from the Tartu and Võru dialects in Southern Estonia. Subsequent dialectal research has revealed that the word *lõust* is only slightly known in North Estonia. In etymological studies, *lõust* has been regarded as a descriptive word. I assume that *lõust*, with its North Estonian dialect background, is a lexicalised form of the *lõu(se)d* '(swollen) neck glands' of the plural inflection *lõus*, which has been adapted to *st*-final nouns. An analogue of the etymological relationship described is the English *mumps* pl 'inflammation of the salivary glands' < *mump* 'facial disfigurement, grimace'. The external signs of the disease are often swelling of the neck, cheeks and chin, with a 'hamster face'.

A possible phonetic variant of *lõust* is *lõusk* : *lõusa*, a hypothesis supported by examples in an Estonian dialect, where *st* ~ *sk* also occurs as an optional alternation at the end of a word. The linguist Manivalde Lubi has considered the word *lõusk* : *lõusa* 'animal or fish mouth' to be an artificial word of his own creation.

pook : *pooga* ~ *poogi* 'the hem of a skirt, shirt or other garment; belt' is especially known on the West-Estonian islands, in Pärnumaa and Mulgi. Runic songs show that the word *pook* is much widely known. In the sense of a skirt and the hem of a woman's shirt, the word has been consistently recorded in older Estonian lexicography since Göseken (1660). The word has a counterpart in the Votic language: *pookka* ~ *puukka* 'skirt ribbon, cantle; belt'. I presume that the Estonian-Votic **põkka* in question is a loan from a vocabulary that includes Old Icelandic *bók* 'embroidered bedclothes', *gullbóka* 'embroider with gold thread', Old Saxon *bōkon* 'embroider' < Germanic **bōkō*.

Keywords: etymology, loanwords, Estonian, Finnic languages, Slavic languages, Germanic languages

Lembit Vaba
phorest45@gmail.com